



Haarlem - december 2021

Lucas 2:1-21

NBV, NBV21

De geboorte van Jezus

2 ¹In die tijd kondigde keizer Augustus een decreet af dat alle inwoners van het rijk zich moesten laten inschrijven. ²Deze eerste volkstelling vond plaats tijdens het bewind van Quirinius over Syrië. ³Iedereen ging op weg om zich te laten inschrijven, ieder naar de plaats waar hij vandaan kwam. ⁴⁻⁵Ook Jozef ging op weg om zich te laten inschrijven. Samen met Maria, zijn aanstaande vrouw, die zwanger was, reisde hij van de stad Nazaret in Galilea naar Judea, naar de stad van David die Betlehem heet, aangezien hij van David afstamde, ⁵~~om zich te laten inschrijven samen met Maria, zijn aanstaande vrouw, die zwanger was.~~ ⁶Terwijl ze daar waren, brak de dag van haar bevalling aan, ⁷en ze bracht een zoon ter wereld, haar eerstgeborene. Ze wikkeld Hem in een doeken en legde Hem in een voederbak, omdat er voor hen geen plaats was in het gastenverblijf ~~nachtverblijf van de stad~~.

⁸Niet ver daarvandaan brachten herders de nacht door in het veld, ze hielden de wacht bij hun kudde. ⁹Opeens stond er een engel van de Heer bij hen en werden ze omgeven door de ~~het~~ stralende luister licht van de Heer, zodat ze hevig schrokken. ¹⁰De engel zei tegen hen: ‘Wees niet bang, want ik kom jullie goed nieuws brengen, dat ~~het hele volk met~~ grote vreugde betekent voor heel het volk zal vervullen. ¹¹vandaag is in de stad van David jullie redder geboren. Hij is de messias*, de Heer. ¹²Dit zal voor jullie het teken zijn: jullie zullen een pasgeboren kind vinden dat in een doeken gewikkeld in een voederbak ligt.’ ¹³En plotseling voegde zich bij de engel een groot hemels leger dat God prees met de woorden:

¹⁴‘Eer aan God in de hoogste hemel
en vrede op aarde voor de alle mensen die Hij liefheeft.’*

¹⁵Toen de engelen waren teruggedaan naar de hemel, zeiden de herders tegen elkaar: ‘Laten we naar Betlehem gaan om met eigen ogen te zien wat er gebeurd is en wat de Heer ons bekend heeft gemaakt.’

¹⁶Ze gingen meteen op weg, en troffen Maria aan en Jozef en het kind dat in de voederbak lag. ¹⁷Toen ze het ~~kind~~ zagen, vertelden ze wat hun over het dat kind was gezegd. ¹⁸Allen die het hoorden stonden verbaasd over wat de herders tegen hen zeiden, ¹⁹maar Maria bewaarde al deze woorden in haar hart en bleef erover nadenken. ²⁰De herders gingen terug, terwijl ze God loofden en prezen om alles wat ze gehoord en gezien hadden, precies zoals het hun was gezegd.

²¹Toen er acht dagen verstreken waren en Hij besneden zou worden, kreeg Hij de naam Jezus, die de engel had genoemd nog voordat Hij in de schoot van zijn moeder was ontvangen.

Noten

2:11 *de messias* – Zie de noot bij Matteüs 2:4.

2:14 *en vrede op aarde voor de mensen die Hij liefheeft* – In latere ~~Andere~~ handschriften staat lezen: ‘en vrede op aarde; Hij vindt vreugde in de mensen’.

Vertaalaantekeningen

[1] *In die tijd* – Woord-voor-woord: ‘en het was/gebeurde in die dagen’. Over dit eerste punt bestaan veel misverstanden. Daarom behandelen we het uitgebreid. Lucas schrijft hier Grieks dat sterk beïnvloed is door het Hebreeuws. Hij volgt hierin de stijl van de Griekse vertaling van het Oude Testament (de Septuaginta), die taalconstructies die in het Hebreeuws heel normaal zijn vaak letterlijk vertaalt. In het Hebreeuws (bijv. in Rechters 19:1) betekent ‘en het was/gebeurde in die dagen’ dat wat volgt zich in dezelfde tijd afspeelt als het voorafgaande. In het Nederlands gebruiken we daarvoor de bepaling ‘in die tijd’.¹ Zo is het in Rechters 19:1 en elders in het Oude Testament vertaald. Daarom vertalen we het in het Nieuwe Testament ook zo. In Lucas-Handelingen wordt deze uitdrukking steeds vertaald met ‘in die tijd’ (Lucas 2:1, 9:36, 21:23, Handelingen 2:18, 9:37) of ‘toen’ (Handelingen 7:41).

[1] *En het geschiedde...* – De Herziene Statenvertaling (HSV) begint Lucas 2:1, 6 en 15 met ‘En het geschiedde’, de Naardense Bijbel (NB) met ‘(Maar) het geschiedt’. Woord-voor-woord vertaald staat er: ‘en (het/er) was/werd/gebeurde’, gevolgd door een bepaling van tijd. De Statenvertaling (SV) gaf deze Hebreeuwse constructie consequent honderden keren weer met ‘(en) het geschiedde’. Dat paste bij de letterlijke, woordelijke aanpak van de Statenvertaling, waarin voortdurend Hebreeuwse of Griekse constructies in de vertaling doorschemeren. Het woord ‘geschieden’ betekende in de zeventiende eeuw precies wat nu ‘gebeuren’ betekent. De Statenvertalers kenden aan deze formule geen bijzondere betekenis toe. De navolgers van de Statenvertaling maakten een eigen selectie wanneer ze wél en wanneer ze níet met ‘(en) het geschiedde’ vertalen. De NBG-vertaling 1951 heeft ‘(en) het geschiedde’ 79 keer, de HSV slechts 6 keer, alleen in Lucas. Het is een theologische keuze van deze vertalingen om de vertaling met ‘geschieden’ in slechts een fractie van alle gevallen in te zetten. Er is immers geen goed inhoudelijk argument om, zoals de HSV doet, in Lucas 1 met ‘en het gebeurde’ te vertalen en exact dezelfde formule in Lucas 2 met ‘en het geschiedde’.

De NB gaat nog verder dan de SV en zet zeer vaak ‘het geschiedt’ in. Dat komt omdat de SV letterlijk is op *woord- en zinsniveau*, maar de NB vooral op *woordstamniveau*. Bijvoorbeeld in Lucas 2:13 vertaalt de SV: ‘Ende van stonden aen was [daer] met den Engel’, maar de NB heeft: ‘Plotseling geschiedt het: bij de aankondig-engel is’. De SV-vertalers wisten dat het Griekse woord in deze zin gewoon ‘was’ betekent, maar voor de NB is het belangrijk dat hier hetzelfde Griekse woord staat als in vers 1, waar het met ‘geschieden’ is vertaald. De NB kent aan de formule ‘het geschiedt’ een diepe betekenis toe. Inmiddels is ‘geschieden’ een opvallend woord geworden, dat ook nog eens in de tegenwoordige tijd wordt gezet. Op die manier, zo is de bedoeling, gaat het niet meer om een historisch verslag maar om een verhaal dat nú geschiedenis gaat maken. Een oorspronkelijk betekenisloos taalelement wordt op deze manier van een sterk theologische lading voorzien.

¹ ‘In die dagen’ gebruiken we in het Nederlands alleen bij een historische gewoonte (bijv. 2 Sam. 16:23a: ‘In die dagen nam men een raadgeving van Achitofel evenzeer ter harte als wanneer men God zelf om een uitspraak vroeg’) of bij een verwijzing naar een korte periode (bijv. Hand. 1:15: ‘In die dagen [tussen de hemelvaart en het Pinksterfeest] stond Petrus op te midden van de leerlingen’).

De NBV/NBV21 gaat consistent om met de vertaling van de constructie ‘en het was/werd/gebeurde’. Je kunt deze constructie vergelijken met het Franse *est-ce que* in vraagzinnen, dat je nooit letterlijk vertaalt met ‘is het dat’. *Qu'est-ce que c'est* betekent ‘wat is dit’ en niet ‘wat is dit dat dit is’. In jargon noemen we dit een *taalkenmerk*. In de NBV/NBV21 worden taalkenmerken van het Hebreeuws en Grieks omgezet in gewone taalkenmerken van het Nederlands (bijv. ‘ze schrokken een grote schrik’ > ‘ze schrokken hevig’).

Dat ‘en het geschiedde’ een bijzondere betekenis heeft, is niet vol te houden, want het komt op allerlei plaatsen voor (bijv. Jozua 2:5; 15:18; 1 Samuel 11:11; Jeremia 39:4, enz.). Sommige uitleggers denken dat ‘en het geschiedde’ de structuur van teksten markeert. Maar het gebruik ervan in heel Lucas-Handelingen wijst daar niet op (zie bijv. Lucas 1:23, 24:51 of Handelingen 9:37). De constructie ‘en (het/er) was/gebeurde’ leidt meestal een tijdsbepaling in, en dat gebeurt nu eenmaal vaak aan het begin van een literaire eenheid. Er is daarom dus wel een zekere correlatie tussen deze formule en de tekststructuur, maar je kunt niet zeggen dat deze constructie als zodanig structurerend werkt.

Iemand zou kunnen zeggen: is de hebraïserende stijl van Lucas geen bewuste keuze om te laten zien dat wat hij vertelt de vervulling is van het Oude Testament? En is het dan geen *tekstkenmerk* dat je in de vertaling moet verwerken? In de NBV/NBV21 wordt toch rekening gehouden met het register van een tekst? Ten eerste ligt het niet voor de hand het Nieuwe Testament ‘Hebreeuwer’ vertalen dan het Oude Testament. Ten tweede is het Grieks van heel het Nieuwe Testament gestempeld door het Grieks van de Septuaginta en is dat dus het gewone taalgebruik. Ten derde kun je het feit dat Lucas 1-2 nog iets hebraïserender is dan de rest van het boek beter met andere middelen weergeven dan met woordelijke vertalingen van vreemde constructies. In de NBV/NBV21 herken je in de liederen van Maria en Zacharias bijvoorbeeld duidelijk de oudtestamentische formuleringen, en wordt er af en toe gekozen voor enigszins plechtige woorden, zoals ‘jegens’ (1:72) ‘decreet’ (2:1) en ‘aangezien’ (2:4-5). Bovendien wordt de bedoeling van Lucas bereikt door zijn boek in één band met het Oude Testament uit te geven en onderaan de pagina tekstverwijzingen naar het Oude Testament te bieden.

[1] *alle inwoners van het rijk* – De algemene betekenis van het Griekse woord is ‘heel de bewoonde wereld’, maar Grieken bedoelen dan ‘de Griekse wereld’ en Romeinen ‘het Romeinse rijk’. Hier in Lucas is de vertaling ‘rijk’ op zijn plaats. ‘Inwoners’ is een noodzakelijke aanvulling, want het is net te kort door de bocht om te zeggen dat een heel rijk zich moet laten registreren. Vandaar de vertaling ‘alle inwoners van het rijk’.

[2] *volkstelling* – In de NBV21 staat in Lucas 2:1 dat de inwoners van het Romeinse rijk ‘zich moesten laten inschrijven’, in Lucas 2:2 ‘deze volkstelling’ en in 2:3 weer ‘zich laten inschrijven’. In het Grieks zijn deze woorden verwant: in 2:1 en 2:3 staat het werkwoord *apografomai* en in 2:2 het zelfstandig naamwoord *apografê*. Lucas bedoelt dat alle mensen in het Romeinse rijk zich moesten laten registreren in verband met de Romeinse belasting. In de NBV/NBV21 is in 2:2 gekozen voor een duidelijke maar niet al te specifieke vertaling: ‘volkstelling’. Een ‘inschrijving’ zou te vaag zijn. De vertalingen ‘inschrijven’ en ‘volkstelling’ kleuren elkaar in en versterken elkaar.²

[4-5] *Ook Jozef ging op weg om (...) van David afstamde.* – De woorden ‘samen met Maria (enz.)’ lijkt in de NBV bij ‘zich te laten inschrijven’ te horen, maar deze moet aansluiten bij het hoofdwerkwoord, ‘ging op weg’. De NBV21 lost dit op door er twee zinnen van te maken.

² Zie over variatie in de vertaling Matthijs de Jong en Cor Hoogerwerf, *NBV21: De vertaalmethode toegelicht*, Haarlem/Antwerpen 2021, 95-97, 114-117 en 139-145.

[4-5] *Ook Jozef* – In de NBV begint dit vers met ‘Jozef ging’. Maar het is beter het Griekse woord *kai* weer te geven met ‘ook’. Op die manier wordt het verband tussen vers 3 en 4 duidelijker: ‘Iedereen ging op weg (...) Ook Jozef (...)’.

[4-5] *ging op weg (...) reisde* – In het Grieks staat hier *anebê*. Dat woord wordt vaak gebruikt in de betekenis ‘omhooggaan’, maar ook gewoon om aan te geven dat iemand zich van de ene naar de andere plaats begeeft: ‘gaan’. Vanuit Nazaret moet men eerst flink afdalen en vervolgens weer klimmen om in Betlehem te komen. Het gaat hier dus om een afgesloten uitdrukking, niet letterlijk om ‘omhooggaan’. Daarom is gekozen voor ‘op weg gaan’. Omdat de zinsbouw die in de vertaling is gekozen nogmaals een werkwoord vereist, is de tweede keer voor ‘reisde’ gekozen.

[4-5] *aanstaande* – In oudere vertalingen was Maria verloofd met Jozef of ondertrouwd (vgl. HSV). Het Griekse woord wijst op iemand voor wie een toekomstig huwelijk afgesproken is. ‘Verloven’ en ‘ondertrouw’ zijn moderne termen en daarom minder geschikt. Er blijven twee goede vertaalmogelijkheden over: Maria ‘zou gaan trouwen’ met Jozef, of ze was ‘uitgehuwelijkt’ (vgl. NB). In de tijd waarin het boek geschreven werd, was uithuwelijken een gebruikelijke praktijk. Daarom is in Lucas 1:27 gekozen voor ‘uitgehuwelijkt’. Maar Lucas 2:5 zou ‘de vrouw die aan hem uitgehuwelijkt was’ teveel aandacht opeisen. Daarom is gekozen voor het algemenere ‘zijn aanstaande vrouw’.

[6] *brak (...) aan* – Woord-voor-woord vertaald staat hier iets als ‘de dagen dat zij zou baren waren vervuld’. In Lucas 1-2 komt deze constructie een aantal keer voor (zie ook Lucas 1:57, 2:21, 2:22). In het Hebreeuws wordt op deze manier verwoord dat een bepaald tijdstip aangebroken is, of dat een bepaalde tijdspanne voorbij is. Daarom is hier vertaald met ‘brak de dag van haar bevalling aan.’

[7] *in doeken* – De NBV heeft ‘in een doek’, maar baby’s werden meestal ingebakerd in meerdere repen stof. ‘In doeken’ is ook consistent met Ezechiël 16:4 en Wijsheid 7:4 (NBV21).

[7] *voederbak* – In een aantal andere vertalingen wordt hier het woord ‘kribbe’ gebruikt.³ Het woord krib of kribbe is een oud Nederlands woord waarmee een etensbak van dieren aangeduid wordt. In het tegenwoordige Nederlands wordt ‘kribbe’ algemeen geassocieerd met kerststallen en de romantiek van Kerst. Dat is de reden waarom ‘voederbak’ een betere vertaling is: het ging Lucas er niet om een romantische kerstvoorstelling te maken, maar om de harde werkelijkheid te laten zien van een kind in een voederbak waar normaal de beesten uit aten.

[7] *het gastenverblijf* – In een aantal andere bijbelvertalingen wordt hier het woord ‘herberg’ gebruikt, als vertaling voor het Griekse woord *kataluma*. Dit Griekse woord heeft de vrij algemene betekenis ‘onderkomen’ of ‘verblijfplaats’ (vgl. Lucas 22:11, waar het om een bovenzaal gaat). Als Lucas ‘herberg’ of ‘logement’ had bedoeld, dan had hij waarschijnlijk *pandocheion* opgeschreven (zie Lucas 10:25-37). Bovendien heeft het woord ‘herberg’ voor veel mensen een romantische bijklank; het is een ouderwets woord, dat eigenlijk vooral nog gebruikt wordt in namen van etablissementen die een knusse, romantische sfeer willen uitstralen. In de NBV was gekozen voor ‘het nachtverblijf van de stad’, maar daarop kwam veel kritiek. De term ‘nachtverblijf’ roept het een beeld op van een plek waar dieren worden gehouden; het doet veel mensen denken aan de dierentuin. En de toevoeging ‘van de stad’ vult

³ De HSV heeft in de hele vertaling ‘kribbe’ laten staan, maar in Lucas 13:15 staat wél ‘voederbak’ voor hetzelfde Griekse woord. NB heeft ‘en legt hem omhoog in een kribbe’, maar ‘omhoog leggen’ is onjuist, dat zou hetzelfde zijn als *to understand* vertalen met ‘te onderstaan’.

te veel in. De NBV21 kiest met ‘gastenverblijf’ voor een algemener woord. Het kan open blijven of het om een vertrek in een huis gaat of om een reizigersonderkomen. In het Grieks staat er een lidwoord (‘het gastenverblijf’), dat uitleggers voor problemen stelt: gaat het om (1) een gastenverblijf dat in Lucas 2:6 impliciet al geïntroduceerd is, (2) het reizigersonderkomen van Betlehem, of (3) een niet nader gespecificeerd verblijf waarvan Lucas gewoon wil dat we even aannemen dat het er was? In de NBV21 kiezen we voor ‘het gastenverblijf’ om recht te doen aan dit (merkwaardige) element in de tekst. Het is aan lezers en uitleggers om dit verder in te vullen. Je kunt ‘het gastenverblijf’ bijvoorbeeld zelf in gedachten aanvullen met ‘dat daar was’ of ‘in het huis waar ze verbleven’.

[9] *de stralende luister van de Heer* – De NBV heeft ‘het stralende licht van de Heer’, maar ‘luister’ is consistent met hoe het Griekse woord *doxa* in Lucas-Handelingen is vertaald (zie m.n. Lucas 9:26; zie ook ‘Bijzondere woorden’).

[10] *goed nieuws brengen dat grote vreugde betekent voor heel het volk* – De NBV heeft hier ‘goed nieuws brengen, dat het hele volk met grote vreugde zal vervullen’. De NBV vult de tekst wellicht goed in, maar uit de brontekst valt niet dwingend af te leiden dat het hele volk daadwerkelijk met vreugde vervuld zal zijn. De NBV21 kiest een opener vertaling.

[11] *de messias* – De NBV/NBV21 kiest voor de vertaling ‘de messias’ als het gaat over Joodse heilsverwachtingen.

[14] *en vrede op aarde voor de mensen die Hij liefheeft* – De NBV heeft ‘alle mensen’ in plaats van ‘de mensen’ (NBV21). De invoeging van ‘alle’ verandert de betekenis niet, maar is ook niet nodig en leidt enigszins af. Daarom is dit woord in de NBV21 geschrapt.

[14 noot] *In latere handschriften staat: ‘en vrede op aarde; Hij vindt vreugde in de mensen’.* – De NBV21 heeft in het Nieuwe Testament twee soorten tekstkritische voetnoten. Voetnoten met de formulering ‘in andere handschriften staat ...’ benoemen gevallen waarin de Griekse tekst onzeker is. Voetnoten met de formulering ‘in latere handschriften staat ...’ laten zien dat er een verschil is met andere bekende vertalingen (m.n. SV/HSV) die vertaald zijn vanuit een brontekstuitgave gebaseerd op laatmiddeleeuwse handschriften.

In de HSV staat hier: ‘en vrede op aarde, in mensen een welbehagen’; in de NBG-vertaling 1951 staat: ‘en vrede op aarde bij mensen des welbehagens’. Het verschil tussen beide vertalingen is groot: volgens de HSV zingen de engelen dat nu Gods welbehagen in de mensen op aarde geopenbaard is. Volgens de NBG 1951 zingen ze dat er vrede op aarde is voor de mensen in wie God een welbehagen vindt (dus er is vrede voor een specifieke groep mensen, namelijk diegenen die Hij liefheeft, oftewel het volk dat in een verbondsrelatie met Hem leeft). Die laatste versie is (in modernere bewoording) ook terug te vinden in de NBV/NBV21. Dit is geen theologisch gemotiveerde keuze, maar een keuze voor wat volgens de huidige inzichten de beste Griekse tekst van dit vers is.

[17] *het (...) het kind* – De NBV heeft ‘het kind (...) dat kind’. Het object van wat de herders zien staat in de brontekst niet uitgedrukt. De NBV21 kiest voor een opener vertaling met ‘het’, zodat het ook kan slaan op de hele situatie: niet alleen het kind, maar het kind in de voederbak.

Bijzondere woorden

Voor de samenhang van het verhaal is **het kind (in doeken gewikkeld) in een voederbak** cruciaal. Maria bakert het kind in en legt het in de voederbak (Lucas 2:7), de engel noemt het als teken (2:12) en de herders willen het met eigen ogen zien en treffen 'het kind dat in de voederbak lag' (2:16), 'precies zoals het hun was gezegd' (2:20). Zo worden de drie delen van het verhaal aan elkaar verbonden (zie bij 'Literaire indeling'). Dat het een teken is heeft een gewone betekenis als herkenningsteken voor de herders, maar het heeft ook een diepere laag (zie 'Uitleg').

De stralende luister van de Heer (2:9): in het Oude Testament duidt 'de luister/majesteit van de HEER' vaak op Gods bijzondere aanwezigheid bij zijn volk, bijvoorbeeld in de wolk rond de tabernakel (Exodus 40:34), bij de bevrijding van Israël (Jesaja 40:5) en in het nieuwe Jeruzalem (Jesaja 60:1-2; zie verder bij 'Uitleg').

De woorden van de engel en van het engelenleger (2:10-14) zijn rijk aan betekenis. Ze knopen aan bij de Joodse heilsverwachtingen ('stad van David', 'messias', 'Heer', het volk Israël) en bij de gebruikelijke taal rond koningen en keizers uit die tijd. Deze woorden zijn dus een zeer passend vervolg op Lucas 2:1-7 waarin zowel de keizer als de afstamming van Jozef als zoon van David een belangrijke rol spelen.

Voor het OT zie o.a. Psalm 110:1, Jesaja 40:9, 52:7, 61:1, 62:11 en het citaat in Lucas 4:18. Verder zijn 'heer', 'redder' en 'vrede' termen die heersers destijds vaak gebruikten. Zie ook de Kalenderinscriptie van Priëne: De geboortedag van de goddelijke Augustus is het begin van het goede nieuws voor de wereld. Hij is een weldaad voor de mensen, de redder die alle andere weldoeners overtreft en een einde maakt aan de oorlog.

De geboorte van Jezus wordt dus gepresenteerd als de geboorte van de messiaanse koning van Israël, in herkenbare taal voor Joden en niet-Joden. Het roept wel de vraag op hoe deze koning zich verhoudt tot de keizer (zie verder onder 'Uitleg' en 'Suggesties').

De centrale boodschap is dat er een '**redder**' is geboren. Dit past goed als vervolg op het Lied van Zacharias (Lucas 1:68-79), waarin verlossing, bevrijding en redding een centraal thema is. Lucas knoopt in het bijzonder aan bij Jesaja 40-55 (zie Lucas 3:4-6) waar het gaat over de bevrijding van Israël en de belofte van een heilstijd. Voor Lucas is 'redding' kortweg de aanduiding voor binnengaan in het koninkrijk van God, de toekomstige situatie dat messias Jezus terugkomt uit de hemel om definitief als koning te heersen. Dan zal alle kwaad verdreven zijn en sociale ongelijkheid en ziekte niet meer bestaan. Jezus maakt in en door zijn optreden die redding al toegankelijk.

'**Ik kom jullie goed nieuws brengen**' is niet alleen de gebruikelijke taal bij geboorteberichten: *euangelizomai* is ook een favoriet woord van Lucas voor de verkondiging van het goede nieuws over Jezus en het koninkrijk van God. In Jesaja 40:9 en 52:7 wordt het gebruikt om Gods koningsheerschappij aan te kondigen, en in Jesaja 61:1 is het de dienaar van de HEER die goed nieuws aan de armen brengt en bevrijding/redding proclameert (toegepast op Jezus in Lucas 4:18-19). In de tijd van Lucas is 'evangelie' een standaardterm geworden voor de boodschap over Jezus. Via een standaardterm uit geboorte-aankondigingen knoopt Lucas dus heel kunstig de oudtestamentische verwachting aan de boodschap over Jezus.

Literaire indeling

Lucas 2:1-21 maakt onderdeel uit van de verteleenheid 2:1-39(.40-52), waarin de hoofdpersonen zich bewegen van Nazaret (2:4) naar Nazaret (2:39). De opbouw met een introductie, een reeks van verteleenheden en samenvattende vooruitblik is parallel met die van hoofdstuk 1. Lucas 2:1-39 laat zich indelen in de gebeurtenissen te Betlehem (2:1-21 met een algemene historische introductie in 2:1-3) en te Jeruzalem (2:22-39).

Lucas 1 sloot nauw aan bij de geschiedenis van Israël. Lucas 2 geeft die geschiedenis nu wereldhistorische betekenis door de geboorte van Jezus, de verwachte messias, te verankeren in de algemene historische context van het Romeinse rijk. De introductie in 2:1-3 gaat vloeiend over in de verteleenheid 2:4-20 met als aanhangsel het besnijdenisbericht in 2:21.

- 2:1-7 Algemeen-historische introductie (2:1-3) en direct daarmee verbonden de specifieke geschiedenis van Jozef en de zijnen (2:4-7)
- 2:8-14 De aankondiging aan de herders
- 2:15-20 De ontmoeting van de herders en het kind.

Terwijl Lucas in het eerste en derde deel alles in sneltreinvaart vertelt, neemt hij voor de middelste scene alle tijd (2:8-14). Deze scene met de hemelse duiding van wat er gebeurd is heeft het grootste gewicht in het verhaal.

De stijl van het hoofdstuk lijkt op die van de oudtestamentische verhalen. Het Grieks is vergelijkbaar met dat van de Griekse vertaling van het Oude Testament. Ook het soort verhaal lijkt sterk op de verhalen in bijvoorbeeld Genesis, Rechters en Samuel. Lucas ziet zijn werk als een verslag van de vervulling van die geschiedenis van Israël. Tegelijk maakt Lucas gebruik van typisch Griekse elementen. Een geboorteverhaal had in de Hellenistische en Romeinse tijd de functie om de latere betekenis van een persoon alvast vast te leggen. Ook bij keizer Augustus werd over een wonderbaarlijke geboorte verteld. Lucas gebruikt bovendien taal die we ook kennen uit de keizerlijke propaganda. Deze opzettelijke verbinding van culturele tradities hangt samen met Lucas' algemene bedoeling (zie hieronder).

Historische context

De auteur (traditioneel Lucas genoemd) schreef volgens veel uitleggers tegen het einde van de eerste eeuw, in de periode dat de verwoesting van Jeruzalem nog nadreunde en tot grote spanningen leidde in en rond Joodse gemeenschappen. Hij wil met Lucas-Handelingen uitleggen dat Jezus Christus enerzijds werkelijk de vervulling is van Gods belofte aan Israël, maar ook hoe het komt dat de meeste Joden Hem niet hebben aanvaard en het evangelie juist veel niet-Joodse aanhangers in de hele wereld heeft gekregen. Lucas' werkwijze is dat hij zijn verhaal vormgeeft rond hem bekende overleveringen en die vertelt zoals die, volgens zijn ordening, gebeurd moeten zijn. Het doel is om de boodschap van het evangelie te versterken (zie Lucas 1:1-4).

Het is lastig om wat Lucas in 2:1-21 schrijft met andere historische gegevens in overeenstemming te brengen. Waarover iedereen het eens kan zijn is dat keizer Augustus met alle mogelijke middelen (zoals belastingregistraties) zijn greep op het rijk wilde verstevigen. Voor de 'vrede' die Augustus propageerde is heel wat bloed gevloeid. Ook is het onomstreden dat Jezus in de tijd van Augustus ergens rond het

begin van de jaartelling is geboren. In de latere uitleg is er van alles om het geboorteverhaal heen bedacht (de stal, de os en de ezel, de norske herbergier). De losse eindjes in het verhaal nodigen daartoe uit, maar de boodschap van Lucas ligt in wat hij opschrijft.

Uitleg

1-7 Meteen is het duidelijk dat Lucas gaat vertellen over een gebeurtenis van wereldhistorische betekenis. Het verhaal begint bij de machtigste mens op aarde, Augustus. In vers 1-3 zet Lucas de historische situatie uiteen die ertoe moest leiden dat Jezus in Betlehem geboren werd. De gang van zaken in vers 3 wordt in vers 4-5 concreet toegepast op Jozef en zijn familie ('ook Jozef ...'). Jozef en Maria waren al bekend uit hoofdstuk 1, maar van Jozef wordt nog eens gezegd dat hij 'van David afstamde'. Bij de geboorte wordt in vers 6-7 alleen het hoogst noodzakelijke verteld, maar tegelijk is dit het uitvoerigste geboortebericht van een mens in de Bijbel! De toevoeging 'haar eerstgeborene' wijst erop dat dit inderdaad het kind is dat is aangekondigd toen Maria nog maagd was. Het gebruikelijke inbakeren laat zien dat het kind een gewoon, hulpeloos mens is (vgl. Wijsheid 7:4). De voederbak als wieg is later in het verhaal het belangrijkste onderdeel van het teken. Lucas' opmerking over het gebrek aan plaats in het gastenverblijf dient allereerst als verklaring voor het gebruik van de voederbak: het onderstreept dat dat ding iets ongebruikelijks is.

In de inhoud en opbouw van vers 1-7 zien we de volgende lijn: het begint met de man die de wereld in beweging zet tot we, in een uithoek van het rijk, uitkomen bij twee onaanzienlijke mensen met een hulpeloos kind. Daarmee komt de centrale boodschap over het koninkrijk van God in dit evangelie naar voren. Gods nieuwe wereld wordt met Jezus al zichtbaar in deze wereld (vgl. Lucas 13:18-21) – de wereld waarvoor Augustus zijn grootse plannen maakt. Maar in die nieuwe wereld gelden de huidige wereldse maatstaven voor wie aanzien mag genieten niet meer (zie Lucas 1:48a, 51-53). Want het koninkrijk van God wordt met name zichtbaar aan de randen van de samenleving. Het teken van het kind in de voederbak is een symbool van het evangelie.

8-14 De herders worden vaak in verband gebracht met David (bijv. Psalm 78:70-72), en in de Griekse literatuur komen er ook herders voor die een gouden eeuw van vrede aangekondigd krijgen. Dan hoeven ze hun kuddes niet meer tegen wilde dieren te beschermen. (Voor het idee dat herders destijds als uitschot beschouwd werden is het bewijs erg mager, alleen enkele latere rabbijnse uitspraken.) Ook hierin sluit Lucas dus aan bij Joodse én Grieks-Romeinse verwachtingen. De engel verschijnt met de stralende luister van de Heer – grootser dan de eerdere verschijningen in Lucas – en het hemelse leger verschijnt op aarde, iets wat nergens anders in de Bijbel gebeurt. De luister/majesteit van de Heer zou in de eindtijd verschijnen (o.a. Jesaja 40:5, 60:1, 19). De herders zeggen dat de bekendmaking van 'de Heer' komt (Lucas 2:15). De hemel is hier even volledig verbonden met de aarde. Dit wordt versterkt door hoe de lof van de engelen wordt weergegeven – in de volgorde van de brontekst:

Eer	in de hoogste hemel	aan God
En vrede	op aarde	voor de mensen die Hij liefheeft

Dit past bij hoe Jezus' optreden wordt beschreven: het koninkrijk van God, dat in de hemel al bestaat, wordt in zijn optreden op aarde gebracht (m.n. Lucas 10:1, 9, 11, 11:20, 12:32, 17:20-21) en zal volledig komen als messias Jezus uit de hemel terugkomt (Handelingen 3:20-21).

De aankondiging van de geboorte van de ‘redder’ heeft de toon van koninklijke/keizerlijke goed-nieuwsberichten, maar knoopt vooral aan bij het loflied van Zacharias (Lucas 1:68-79) en daarmee bij de heilsverwachting van Israël (vooral Jesaja, zie bij ‘Bijzondere woorden’). Het gaat om de zoon van David, messiaanse koning van Israël. De bijbehorende vreugde is dan ook ‘voor heel het volk’. De bijbehorende vrede is specifiek ‘voor de mensen die Hij liefheeft’ (2:15), dat wil zeggen: de mensen van het verbond (Israël) die als hoop hebben God onbedreigd te kunnen ‘dienen, oprecht en toegewijd’ (Lucas 1:74b-75a). De zegen van het verbond en ‘de tijd van rust’ is volgens Lucas allereerst voor Israël bedoeld (Handelingen 3:17-26). In de compositie van Lucas-Handelingen neemt Lucas alle ruimte het motto van Paulus uit te werken: ‘Voor Joden in de eerste plaats, maar ook voor andere volken’ (Romeinen 1:16, 2:9-10). De niet-Joden moeten dus nog even geduld hebben! Pas later, als Petrus bij de centurio Cornelius komt, klinkt het: ‘God heeft aan de Israëlieten bekendgemaakt dat Hij door Jezus Christus het goede nieuws van de vrede is komen brengen. Deze Jezus is de Heer van alle mensen’ (Handelingen 10:36). Het is wel zo dat Lucas alvast hint op de ‘bekering van de heidense volken’, zie de heel duidelijke verwijzing in het lied van Simeon (Lucas 2:29-35 en vergelijk ook Luc. 1:78-79 met Jes. 42:6-7, 49:6). En dat Lucas in de engelenzang hemel en aarde, God en mensen naast elkaar plaats, geeft deze woorden een universele uitstraling en biedt (op termijn) een opening voor mensen uit de volken. Maar essentieel is: het gaat hier niet om ‘lege’ vrede voor willekeurig wie, maar om een ‘ingevulde’ vrede voor wie Jezus als Heer erkent en zijn weg wil volgen. De vrede ligt in het erkennen van deze messias en zijn weg.⁴

16-20 De twee eerdere delen van het verhaal komen nu bij elkaar. De herders willen het met eigen ogen zien, constateren dat het klopt, brengen de boodschap over en keren terug terwijl ze God loven omdat het precies was zoals het hun was gezegd (Lucas 2:15-17, 20). Lucas noemt twee reacties: wie het horen staan verbaasd, maar begrijpen het niet goed (vers 18). Daarentegen blijft Maria zeer bewust in haar binnenste vasthouden aan alles wat de herders gezegd hebben (vers 19). ‘Ze bleef erover nadenken’ wil zeggen dat ze in staat was de zaken op een rijtje te zetten en alles met elkaar kon verbinden.

21 Het bericht over de besnijdenis past in Lucas’ opzet om Jezus als Jood te portretteren.

Suggesties

Wat is vrede? Als iemand beweert dat het vrede is, wie is dat dan en wat houdt die vrede in? Is dat een bloedige vrede, afgedwongen door het zwaard, of een vrede die komt in kwetsbaarheid en nederigheid?

Dat Maria alle woorden in haar hart bewaarde en over bleef nadenken is een aanmoediging voor de lezers om alle uitspraken en liederen in het verhaal van Lucas tot nu toe te overwegen en met elkaar te verbinden.

In preken hoor je wel eens dat dit geboorteverhaal politiek ondermijnend bedoeld is: messias Jezus wordt uitgespeeld tegen de machtsaanspraak van Augustus. Eigenlijk is Jezus Heer, niet Augustus. Dat klinkt aantrekkelijk, maar het ligt ingewikkelder. Lucas vindt die politieke tegenstelling zelf namelijk onjuist: het is een onterechte beschuldiging van tegenstanders aan Jezus’ adres (Handelingen 17:7). Ook het feit dat Jezus deels dezelfde titels als Romeinse keizers krijgt, is geen direct contrast, want deze titulatuur is in de oudheid vrij algemeen bij heersers (en goden). Voor Lucas is het vanzelfsprekend dat

⁴ Dat schept een contrast met de weg van de gewapende opstand, de Joodse oorlog tegen Rome die leidde tot de ondergang van Jeruzalem. Jezus spreekt daarover in Lucas 19:41-44.

Jezus' koningschap op een heel ander niveau ligt dan dat van aardse politiek: Jezus kwam niet in opstand tegen de Romeinen, maar moest lijden, sterven en opstaan en werd door God tot Heer en messias aangesteld in de hemel (zie o.a. Handelingen 2:22-36). Daarom is voor hem de weg vrij om zonder politieke problemen in Lucas 1-2 ruim baan te geven aan de sterk aardse-politiek gekleurde verwachtingen uit het Oude Testament, met als bedoeling aan te tonen dat Jezus de vervulling hiervan is. Hierbij moet je echter steeds betrekken hoe Lucas dit later in zijn werk invult. Toegepast op Lucas 2:1-21 betekent dit het volgende: uit Lucas-Handelingen blijkt ten eerste dat de komst en de verkondiging van het koninkrijk van God met Jezus als messias dwars door alle politieke strubbelingen heen gaat (zie m.n. het lijdensverhaal en Paulus' gevangenschap). In ons verhaal lijkt de aardse machthebber alles te bepalen, maar in feite werkt Gods hemelse plan dwars door de aardse plannen van Augustus heen. In Lucas-Handelingen is het ten tweede een belangrijk thema dat koninkrijk van God juist zichtbaar wordt bij geringe en marginale mensen, niet bij de mensen die hun zaakjes voor elkaar hebben en het voor het zeggen hebben (vgl. de zaligsprekingen, Lucas 6:20-26). In ons verhaal is dit zichtbaar in het kind in de voederbak. Deze twee lijnen in de boodschap van het koninkrijk van God komen bij elkaar in het feit dat juist via dit marginale kind Gods hemelse luister op aarde komt. Wie de weg van Jezus volgen, zullen heel andere prioriteiten hebben en andere waarden hoog hebben staan dan 'de wereld', en dat leidt ongetwijfeld tot botsingen en heeft politieke consequenties.

In een wereld van geopolitieke beslissingen (Augustus, Quirinius) vindt een klein verhaal plaats met grote gevolgen voor de wereld. Juist in dat kleine verhaal ontvouwt zich Gods redding van mensen. Het handelen van machthebbers maakt het mogelijk dat de redder in de stad van David wordt geboren. Waar liggen er mogelijkheden om in de wereld van vandaag (waar politici, machthebbers en internationale organisaties de koers bepalen) op zoek te gaan naar kleine verhalen waarin Gods koninkrijk zichtbaar wordt?

Verder lezen

Op debijbel.nl worden diverse begrippen toegelicht:

- Messias: <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/christelijk-geloof/101/messias>
- Heer (kurios): <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/christelijk-geloof/165/heer-kurios>
- Koninkrijk van God: <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/christelijk-geloof/632/koninkrijk-van-god>
- Keizer Augustus: <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/bestuur-samenleving/3061/keizer-augustus>
- Quirinius: <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/bestuur-samenleving/4177/quirinius>
- Betlehem: <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/kaarten-plaatsnamen/2902/betlehem>
- Kaart met route van Nazaret naar Betlehem: <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/kaarten-plaatsnamen/2108/reis-van-jozef-en-maria-naar-betlehem>

- Afbeelding voederbak: <https://debijbel.nl/wereld-van-de-bijbel/kennis-achtergronden/wonen-werken-oorlogvoering/4206/voederbak>

Rieuwerd Buitenwerf, “‘Zoon van God’. 4Q246 en het Nieuwe Testament’ in: *Met Andere Woorden* 29/1 (2010), [83-95](#).

Matthijs de Jong en Cor Hoogerwerf, *NBV21: De vertaalmethode toegelicht*, Haarlem/Antwerpen 2021.

Annette Merz, ‘Matthew’s Star, Luke’s Census, Bethlehem, and the Quest for the Historical Jesus’ in: Peter Barthel & George van Kooten (red.), *The Star of Bethlehem and the Magi*, Leiden 2015, [463-495](#).

Peter-Ben Smit, *Verdiep je in het kerstverhaal – Leren kijken met andere ogen. 13 bijbelstudies*, Haarlem 2019 ([shop](#)).

Overige bronnen

François Bovon, *Das Evangelium nach Lukas. 1: (Lk 1,1-9,50)*, EKK 3/1, Zürich 1989.

Michael Wolter, *Das Lukasevangelium*, HNT 5, Tübingen 2008.

Bijbel Basics

Bijbel Basics heeft twee programma’s bij Lucas 2:1-21:

Jezus wordt geboren ([9](#), [63](#))